

Aris Nalcı: Garin'den geriye ne kaldı?

Posted on 04/10/2019

Her yıl yurdun dört bir yanında yapılan kimin kimden kurtulduğunun belli olmadığı bir 'kurtuluş' gününün ardından Erzurum'dayız. Milliyetçi damarın en yüksek olduğu şehirlerden biri olan Erzurum, Ermenilerin en köklü beyliklerinden biri.

Yüksek Hayk Ovası (Partsr Hayg) olarak Ermeni tarihine geçen şehirde yüzyılın başında Ermeni nüfusu şehrin yüzde 60'ını oluşturuyordu.

Şans bu ya biz varmadan birkaç gün önce Aşkale'de belediye işçilerinden oluşan bir ekibin 'şarap içip cami yaktığı' Ermenilerden kurtuluş piyesi oynanmıştı Erzurum'da. Aşkale belediye başkanı da konuşmasında Kürtler için "Ermeni çeteler gibi Rusya'yla işbirliği yapıyorlar. Gidip Moskova'da temsilcilik açıyorlar" sözleriyle nefret söylemini körükledikten sonra Bingöl'de Başbakan 'Ermeni çeteleri'ni yine ön plana çıkararak üstüne tuz biber ekti.

"Bölgeye gidip Ermeni köylerindeki kalanları görmek için pek tekin bir dönem değil" diye düşünüyorduk. Gel gör ki pek de öyle olmadı.

Evet 'Ermeni' sözcüğünü yerlisi olmayan birinden duymak Erzurum'dakileri, özellikle de çevre köylerdeki ilk başta irkiliyor, ancak köylülerin Ermenilerden kalan yerlerle ilgili ne kadar rahat konuştuğunu görünce şaşırıyoruz. Kayıt altına aldığımız sıkça duyduğumuz birkaç cümle şu şekildeydi:

"Burası Ermenilerden kaldı,"

"Buradaki köylerin neredeyse yüzde 90'ı Ermeniydi,"

“Ermeni kiliseleri vardı hepsi yıkıldı,”

“Mezarlıklar maşatlık oldu,”

“Ermeniler herkesi toplayıp yakmışlar,”

“Bu şehir hep manda altına kaldı, Ermeniler, Fransızlar, Ruslar,”

“Selçuklu’dan kalma bu yapılar,”

“Ermeniler Türklere soykırım yapmışlar, hamile kadınları öldürmüşler.”

Bu cümlelerin hepsi Erzurum’da büyüyen yerlilerin zinde tarihten kalanlar. Ermenileri ‘kırım’ veya ‘zulüm’ kelimelerini kullanmadan ananların sayısı oldukça az. Ama onlardan rahatça konuşuyor herkes. Milliyetçi özgüven o denli yüksek ki olanlardan ‘utanmak’ ya da ‘üzülmek’ gibi duygular çok geride kalmış.

Hanlar ve kapılar artık yok

Erzurum birçok kapısı olan bir şehir. Merkezde çifte minareli medrese ve çevresinde Gürcü Kapı, Kilise Kapı, İstanbul kapı, Tebriz Kapı, Doğu Kapı, Batı Kapı gibi birçok kemerli yapı ve bu yapıların yanında onlarca han ve ticarethane varmış.

Türk tarih tezi doğrultusunda yayın yapan Ermeni Araştırmaları Enstitüsü’nün dergisinde Haydar Çoruh’un aktardıklarına göre kentte fırınların ve hanların çoğu Hristiyan ahalinin elinde. İçmeydanı’ndaki Fırıncı Yorgi en meşhurları.

Ermeni cemaatine ait olan Kilise kapı, yanındaki Kilise Han, Tebriz Kapı ve yanındaki

Düğmeciyân Han, Kebapçıyan Han gibi önemli hanların çoğu Ermenilerin işlettiği yerler. Şimdi bunların hepsi sadece birer sokak veya mahalle ismi.

Pastırmacıyan'ın izlerini silmek

Erzurum aynı zamanda Osmanlı'da ani ticari gelişim gösterdiği için Osmanlı Bankası'nın ofis açma gereği duyduğu yerlerden biri. Erzurum'un önemli Ermeni ailelerinden Pastırmacıyanlar'ın Erzurum'un gelişiminde büyük etkileri olmuş.

Batı Ermenileri ticari ilişkiler

Ermenilerin şehirdeki üretimi artırdıkları ve ticareti geliştirdikleri, hanların kapılarının her zaman satılacak mallarla dolu olduğu bilgileri veriliyor. Bu gelişim Erzurum'a bir para akışı da getiriyor. Bu yüzden Osmanlı Bankası'nın bir ofis açması öngörülüyor. Bir dönem Erzurum mebusu da olan Karekin Pastırmacıyan bankanın Erzurum'da bir yer açması için özel bir han da yaptırıyor. Bu han ilk anlaşmaya göre 10 yıl bila bedel hizmet verdikten sonra geliri Kilise'ye kalacak şekilde yapılıyor. Ancak Osmanlı Rus Savaşı'ndan itibaren soykırım sürecinde Karekin Pastırmacıyan, Armen Garo namı ile dağlarda fedai olunca Osmanlı Bankası'nın hayatı kısa sürüyor.

Kentsel dönüşüm

Son iki yıldır gezdiğim 40'ın üzerinde eski Ermeni yerleşim yerlerinin çoğunda bir kentsel dönüşüm hareketi gözlemladım. Erzurum'daki kentsel dönüşüm çalışmaları ise tamamen bir talan. Aylar önce yapılan yıkımların çoğunun molozları halen sokaklarda. Eski Ermeni Mahallesi, Yakutiye'nin Dere sokağı Erzurumun sivil mimarisinin tarihinin nasıl yok

olduğunu görmek isteyenler için adeta bir emsal.

Ermeni evlerinin üzerine oradaki evlerin taşlarını kullanarak yapılan gecekondu tipi evler ve ardından 90'larda sıvalanan bu gecekonduları belediyeye satan yerlilerin evlerinin yıkımı sırasında kutuplarda buzağı fotoğraflarına benzer bir fotoğraf çıkıyor karşınıza. Toprakla doldurulmuş bir tepe kesiti içerisinde aşağıda Ermeni evlerinin taşları yukarıda gecekondu taşlarını ayırt edebiliyorsunuz.

Bu yıkıntılar TOKİ'nin yeni evleri için. Amasya'da, Harput'ta ve son dönemde Sur'da, Cizre'de, Silopi'de eski yerleşim yerleri çeşitli bahanelerle harap edildikten sonra TOKİ'ye teslim ediliyor.

Erzurum'da yıkılan Ermeni mahallesinde son kalan birkaç bina da yakında bu molozlarla birlikte yok olacak.

Ulu Camii

Erzurum'da ayakta kalan en önemli binalar okullar. Ahşap çan kulesi yıkılan kilise eskiden Çifte minareli medreseyle birlikte Erzurum'un silüetini belirleyen binalardan biri olan Surp Astvadzadzin'in (Meryemana) kalıntıları artık ulu camiinin zeminini tutuyor. İçeri girdiğinizde hâlâ çan kulesini tutan tavandaki kare tüneli görebiliyorsunuz. Çanın zinciri yerine artık caminin avizesinin zinciri sarkıyor oradan. Hemen önünde de kilisenin kubbesi gayet net seçiliyor. Müze yetkilileri burada kilise yok deseler de hemen meydandaki Karadeniz Pideci'sinde bizi ağırlayanlar gezilecek turistik yerler arasında bize "Çifte minareli medrese, yanında eski kilise, kümbetler, kale ve saat kulesi" diye tüyo veriyorlar.

Erzurum'u gezerken kendimden şüpheye düşmedim değil. Benim Ermenilerden kalma diye bildiğim her yapının kapısında yapıların 12.yy, 15.yy'dan kaldığını anlatan kitabeler

yerleştirilmiş. O yüzden çelişkili duygularım çok kısa sürüyor. Bir süre gezdikten sonra tekniği kavrayabiliyorsunuz. Eskiden yan yana olan yapılar. Camiler, kiliseler, türbeler vs. Kilise yıkılınca binası bir restorasyonla camiye katılıyor ve kapısına ikisinin ortak tarihi yerine caminin ekleniyor.

Sanasaryan'dan kongre binasına

Osmanlı Ermenilerinin eğitim tarihinde Sanasaryan ailesinin önemi büyüktür. Erzurumlu zengin bir aile olan Sanasaryanlar 1881'de burada yüksek düzeyinde eğitim verecek bir okul kurmaya karar veriyorlar. Okul binası yaptırılıyor ve ticaret hayatına önemli isimler yetiştirmeye başlıyor ancak 1914'te okul çeşitli sebeplerle kapatılıyor. El konuluyor. Hazineye geçiyor. Dünyaca ünlü Sanasaryanların bu okulu çok bilinmese de bir yıllığına Sivas'a taşıyor. Ancak orada da tutunamayıp kapanıyor. Sanasaryanlar bu eğitim kurumu için ayırdıkları bütçeyi bugün İstanbul'da hâlâ faal olan Karaköy'deki Getronagan Milli Ermeni Lisesi'ne aktarıyorlar. Bu nedenle Cumhuriyet dönemine geçişte Getronagan Lisesi Getronagan Sanasaryan Okulu olarak geçer.

Erzurum'daki Sanasaryan Mektebi ise daha sonra Erzurum Kongresi'nin toplantıları için kullanılıyor. Bir dönem belediye binası olarak da hizmet veren bu bina şimdi Kongre Müzesi. bir bölümü ise resim heykel müzesi olarak hazırlanıyor. Yönetim Kurulu toplantı odası ise Kongre'nin kararlarının açıklandığı yer olarak dekore edilmiş durumda.

Okulun hemen yanındaki kilise kalıntıları üzerinde şu anda teknik meslek okulu duruyor.

Anarat Hıçutyun artık yok

Erzurum'da bulunduğumuz günle boyunca merkezde Kazım Karabekir Mahallesi'nde 2014'e

kadar Ülkü Ocakları, 2015'e kadar da demirci deposu olarak kullanılan ahşap oymalı cumbasıyla dikkat çeken Anarat Hıgutyun Okulu binasını arıyoruz. Bölgeyi iyi bilen taksicilerden, mekanın eski sahibi ülkü ocaklarına kadar birçok kurumla yaptığımız görüşmeler sonucunda ülkü ocaklarından yaşlı bir üye soförümüzle yaptığı, bizim de hoparlörden dinlediğimiz konuşmada orasının bir yıl kadar önce belediye tarafından söküldüğünü ve yerine yine 3 katlı bir yapı inşaa edildiğini söylüyor.

Gibi bakıyoruz. Anlatıldığı gibi Kazım Karabekir Mahallesi'nde tam da eski fotoğrafın olduğu yerde ama yerinde şimdi bir kebabçı ve market deposu duruyor. Ahşap işlemeli cumbasıyla Anarat Hıgutyun artık yok!

Fethedilen Katolik kilisesi

Cep telefonumuzdaki haritaya kilise yazdığımızda karşımıza çıkan 'Kilise sokak'a bakmadan merkezden ayırlamayız. Navigasyon biliyor ama sokağın adı yine değişmiş: 'Demirciler arkası sokak.'

Kilise sokağın ucunda duran eski Ermeni Katolik Kilisesi 1997'de fethedilmiş. Adı da Fetih Camii olmuş. Ondan önce de bir süre depo olarak kullanıldığını söylüyor çevredekiler. Hemen karşısındaki Papaz evi ise halen ayakta. Özel mülkiyette.

Kaynak: t24.com.tr